

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐρρίκου Ἀντ. Σκᾶσση, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Τόμος δεύτερος. Ἐν Ἀθήναις 1972-1975, σσ. 403-702, ἢ παραγράφων 157-192.

1. Ὁ ἀνὰ χεῖρας δεύτερος τόμος τῆς Ἱστορικῆς Γραμματικῆς τῆς Λατινικῆς γλώσσης, χαρίζεται ὑπὸ τοῦ πολιοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, ἡμετέρου δὲ Διδασκάλου, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπιστήμην καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Φιλολογίας, τῆς Θεολογίας καὶ τῶν Νομικῶν Ἐπιστημῶν καὶ καθόλου εἰς πάντας τοὺς φιλομαθεῖς, τοὺς ἐρχομένους ὁποσδήποτε εἰς γνωριμίαν μὲ τὴν μητέρα τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, τὴν Λατινικὴν. Ὡς ἄλλος Γερῆνιος Νέστωρ, ὑπὲρ ἐνενηκοντοῦτης ἡδῆ, διακρατεῖ τὸ σκῆπτρον τῆς Λατινολογίας ἐν Ἑλλάδι, παρέχων συγχρόνως εὐγλωττον ὑπόδειγμα πνευματικῆς ἀλκῆς καὶ ἀκαμάτου φιλεργίας.

2. Ὅπως καὶ ὁ πρῶτος τόμος, οὕτω καὶ ὁ ἀνὰ χεῖρας ἀποτελεῖ ἰπέδειγμα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, πρωτοτύπου μεθοδεύσεως, ἀξιοθαυμάστου ἐκθέσεως τῆς ὕλης καὶ ἀξιομιμήτου ἀκριβολόγου διατυπώσεως ὀρισμῶν, ἐνοιῶν καὶ λέξεων. Ὁ γεραρὸς τῶν κλασσικῶν γραμμάτων σκαπανεύς, «κύκνος ὡς γέρων», κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἐξαιρεῖ διὰ τοῦ ἔργου του τὴν πολλαπλὴν ἀξίαν τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ ἅμα καθοδηγεῖ πάντα φιλομαθῆ, ἀρεσκόμενον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς κλασσικῆς Παιδείας, ἥς ἀναπόσπαστον τμήμα ἀποτελεῖ καὶ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ Γραμματεία. Τὸ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του διὰ τὰ Ἑλληνικὰ κλασσικὰ γράμματα ἔργον, διαθροῦται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Αἰ σσ. 403-407 περιλαμβάνουν, ἐν εἶδει Παραρτημάτων, τὰς ἀκολουθοῦσας παραγράφους: Παράγρ. 157: Ρωμαϊκὸν Ἡμερολόγιον. Παράγρ. 158: Ρωμαϊκὰ κύρια ὀνόματα. Παράγρ. 159: Notae (Compendia Vocum), ἤτοι α) Προωνύμια· β) Ὀνόματα ἀρχῶν (ἀξιωματίων, διακρίσεων), δογμάτων καὶ ψηφισμάτων συγκλήτου, δήμου, πληθῆος· γ) Βραχυγραφαίαι (συντμήσεις) διάφοροι: 1. Ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ· 2. Ἐν εὐχαῖς τυπικαῖς (παραιοπομένον τοῦ λήμματος ἐκ τοῦ Πίν. Περιεχομένων)· 3. Ἐν ψηφοφορίαις δικαστῶν τοῦ δήμου ἢ τῆς πληθῆος· 4. Ἐπὶ ἀριθμῶν (ἀριθμητικῶν βασικῶν σημείων) νομισμάτων, μέτρων βάρους· 5. Ἐπὶ προσδιορισμοῦ χρόνου (χρονολογίας) καὶ 6. Συμπληρωματικὰ βραχυγραφαίαι ἐν κειμένοις καὶ ἐπιγραφαῖς. — Ἀκολουθοῦν εἰς τὰς σσ. 409-463 αἱ παράγρ. 160-168, περιλαμβάνουσαι προσθήκας καὶ διορθώσεις. — Ἐπονταὶ αἰ σσ. 463-468, αἱ περιλαμβάνουσαι τὰς παραγρ. 169-178. — Μετὰ ταῦτα καταχωρίζονται οἱ Πίνακες: I. Πίνακες πραγμάτων: α) Πίναξ ὄρων Ἑλληνικῶν· β) Πίναξ ὄρων Λατινικῶν καὶ ξένων γλωσσῶν. II. α) Πίναξ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν λέξεων· β) Πίναξ μεταγενεστέρων καὶ Ἑλληνικῶν λέξεων. III. Πίναξ Ἰταλικῶν γλωσσῶν. IV. Πίναξ Ρωμανικῶν γλωσσῶν. V. Πίναξ ἄλλων γλωσσῶν. — Index Verborum (Πίναξ λέξεων). Πίναξ βραχυγραφικῆς τῆς βιβλιογραφίας. Πίναξ ἐπιστημῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων. — Βιβλιογραφία Α' καὶ Β' Τόμου. — Ποροράματα καὶ ἐπανορθώσεις τοῦ Α' καὶ Β' Τόμου. — Ἐπίλογος εἰς τὸν δεύτερον Τόμον. — Πίναξ περιεχομένων τοῦ δευτέρου Τόμου (σσ. 469-480 ἢ παράγρ. 179-192). Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου

παρατίθεται ἐκτενὴς καὶ λεπτομερειακὸς Πίναξ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἡμερολογίου. — Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ (τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν) παρατίθενται τὰ σπουδαιότερα ἔργα, μελετήματα καὶ ἀνακοινώσεις τοῦ συγγραφέως καὶ εἰς τὴν ἐτέραν (ἐξωτερικὴν πλευρὰν) σύντομον βιογραφικὸν σημεῖωμα μετὰ τῶν σπουδαιότερων σταθμῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνοδικῆς πορείας τοῦ μεγάλου Διδασκάλου τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ τῶν κλασσικῶν Γραμμάτων.

3. Ἐντύπωσιν προκαλεῖ εἰς τὸν ἀναγνώστην ὁ πλοῦτος τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ περιεκτικότης ἐν τῇ διατυπώσει τούτων. Ἐκάστη παράγραφος εἶναι μεστὴ ἐνδεικτικῶν κρισεων, παρατηρήσεων καὶ ὑποδείξεων οὕτως, ὥστε ν' ἀποφεύγηται πᾶν τὸ περιττὸν καὶ ν' ἀποδεικνύηται ὅτι ἐν τῷ «Εὔ» περιλαμβάνεται τὸ ἀπολὸν καὶ οὐχὶ τάνάπαλιν. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ ἔργον, θεμελιούμενον ἐπὶ αὐστηρᾶς καὶ πρωτοτύπου μεθοδολογίας καὶ ἐρμηνευτικῆς δεοντολογίας ὑψηλῆς ἐπιστημονικῆς ὑφῆς, ἀπευθύνεται κυρίως καὶ πρωτίστως εἰς ἐπιστήμονας φιλόλογους καὶ θεολόγους, ἔτι καὶ νομικούς, εἰδήμονας τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Παιδείας. Καίτοι τὸ ἔργον ἐμφανίζεται δύσχρηστον διὰ τοὺς πολλούς, ἐν τούτοις οἱ μέλλοντες νὰ ἐπιδοθῶσι μετὰ ζήλου εἰς τὰς κλασσικὰς μελέτας, θὰ ἔχωσιν ἄριστον βοήθημα οὐ μόνον λατινομαθειας, ἀλλὰ καὶ ὑποδείγματος ἐνημερωτικοῦ ἀποριῶν καὶ λύσεων ἐπὶ πολλῶν πεδίων τῶν φιλολογικῶν τῶν ἐνασχολήσεων (γραμματικῶν, συντακτικῶν, ἐρμηνευτικῶν, ἐτυμολογικῶν, ἀκόμη καὶ μεθοδολογικῶν, ἐκφραστικῶν κ.π.ἄ.).

4. Ἐντὸς τῆς πνιγερᾶς ἀχλὺς, τῆς περιβαλλούσης τὰ κλασσικὰ Γράμματα καὶ τῆς ἀπωθητικῆς διαθέσεως τῆς Νεότητος ἐναντι τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ ἐτῶν διαχειομένης εἰς τὴν Μέσσην Παιδείαν, εἶναι παρήγορον, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστὰ εὐχάριστον, ὅτι παραμένει ἄσβεστος ἡ λαμπὰς τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας, κατὰ πρῶτον λόγον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ τῶν κλασσικῶν Γραμμάτων, ὧν ἀναπόσπαστον τμήμα εἶναι καὶ ἡ γνῶσις τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον ἐπομένως, δὲν εἶναι μόνον καρπὸς εὐχυμῶς σοφοῦ ἐπιστήμονος, ἀλλὰ καὶ ὠφελιμώτατος Ὁδηγὸς διὰ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν κλασσικῶν φιλολογικῶν, θεολογικῶν ἢ νομικῶν Γραμμάτων Νεότητα.

5. Εἰς τὸν πρῶτον Τόμον τοῦ πράγματι μνημειώδους ἔργου τοῦ Ὁ Διδάσκαλος ἡσυχολήθη περὶ τὸ «φθογγολογικὸν» καὶ «ἐτυμολογικὸν» τῆς Λατινικῆς γλώσσης, ἐν οἷς ἐμπεριλαμβάνονται τὰ περὶ τῆς παραγωγῆς, τῆς συνθέσεως καὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων. Ἐπίσης τὰ ρήματα καὶ τέλος τὰ μόρια, αἱ προθέσεις, οἱ σύνδεσμοι καὶ τὰ ἐπιφωνήματα. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ Τόμῳ μετὰ ἐξαντλητικῆς ὑπομονῆς σχολιάζονται, ἐρμηνεύονται, συμπληροῦνται καὶ προβάλλονται τὰ ἐν τῷ πρῶτῳ Τόμῳ ἐκτεθέντα, κατὰ τρόπον πράγματι ὑποδειγματικόν. Ἐπὶ ἐβδομήκοντα καὶ πλέον ἔτη ὁ σεβαστὸς Διδάσκαλος ἀφίερσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς τε κλασσικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ὅλλα κατ' ἐξοχὴν τῆς Λατινικῆς. Τρεῖς δὲ γενεὰς νέων ἐδίδαξε καὶ ἐμόρφωσε διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, ἀγάπης καὶ ἐπιδόσεως εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν φιλολογίαν καὶ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ Γραμματείαν. Ἄς εἶναι βέβαιος, ὅτι ὁ σπαρεὺς ὑπ' αὐτοῦ σπὸρος λατινομαθειας, οὐδέποτε θὰ παύσῃ καλλιεργούμενος καὶ ἀναπτυσσόμενος, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ἀναστολὴν τῆς ἀρδεύσεώς του! Εἶναι τοῦτο ἀναγκαιότατον διὰ τοὺς Ἑλληνας σπουδαστὰς καὶ διὰ τὴν κατανόησιν τῆς θαυμαστῆς πορείας τῆς κλασσικῆς Παιδείας — Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς — καὶ τὴν ἀναγνώρισιν καὶ ὀρθὴν ἀξιολόγησιν ταύτης, δι' ἧς ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεπτύχθη ὁ Ἑλληνο-Ρωμαϊκὸς καὶ Ἑλληνο-Χριστιανικὸς Πολιτισμὸς. Finis coronat opus!

Βασιλείου Σ. Ψευτογκᾶ, Δ. Θ., Αἱ περὶ Σταυροῦ καὶ Πάθους τοῦ Κυρίου 'Ομιλῖαι Ἀνατολικῶν Πατέρων καὶ συγγραφέων ἀπὸ τοῦ 2ου μέχρι καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 245.

1. Ὁ διδάκτωρ τῆς Θεολογίας Βασ. Ψευτογκᾶς εἶναι ἀπὸ μακροῦ γνωστὸς ἐκ τε τῶν μετ' ἐπιστασίας γεγραμμένων ἄρθρων του ἐν τῇ Ἠθικῇ καὶ Θρησκευτικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῶν πηγαίων καὶ πρωτοτύπων θεολογικῶν μονογραφιῶν του, ὧν ἀξία ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι ἡ ἐκδοσις τοῦ «Περὶ Πάσχα δόο» ἀνακαλυφθέντος νεωστὶ περιφήμου ἔργου τοῦ τῷ δευτέρου ἡμίσει τοῦ β' αἰ. ἀκμάσαντος ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς πρώτου μεγέθους καὶ θεολόγου θεοπροβλήτου πράγματι Μελέτιωνος Σάρδεων. Τὸ ἀνά χειρας ἔργον ἐπιβεβαιοῖ τὸ ἀνωτέρω λεχθὲν περὶ τοῦ συγγραφέως, ὡς ἱκανοῦ ἐρευνητοῦ, δυναμένου νὰ διαπλέῃ διὰ μέσου πολλῶν καὶ ἐπισφαλῶν ἐμποδίων.

2. Ὡς ἐν τῷ Προλόγῳ δηλοῖ ὁ σ., ἡ περὶ τὸ θέμα ἐνασχόλησις τούτου ὀφείλεται εἰς τὴν πρόθεσίν του: α) ἵνα ἀξιολογήσῃ τὸ περὶ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου παραμύθιον θεολογικὸν περιεχόμενον τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος καὶ β) ὅπως παρουσιάσῃ «τὰς πηγὰς τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς Γραμματείας ἀπὸ τοῦ 2ου μέχρι καὶ τοῦ 4ου αἰ., ὡς μίαν ὁμοιογενῆ κατηγορίαν κειμένων καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ συναφῆ πρὸς αὐτὰς γραμματολογικὰ προβλήματα». Καὶ ὅτι ἐπέτυχε πράγματι εἰς τὸν ἐκ προοιμίου θεθέντα ὑπ' αὐτοῦ σκοπὸν, ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ἴδιαν διαφωτιστικῆς Εἰσαγωγῆς του (σ. 16-23), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ὅλης δομῆς τοῦ διαρθρωτικοῦ του σχεδίου ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὕλικου. Ἀρκούμαι εἰς τὴν παράθεσιν ἀπλῶς τῶν τίτλων ἐκάστου κεφαλαίου. Μέρος πρῶτον. Ἔργα εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος ἀποσπασματικῶς σφραζόμενα. Κεφ. Α': Μελιτώνεια ἀποσπάσματα. Κεφ. Β': Ἔτερα ἀποσπάσματα ἐξ ἔργων εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος. Μέρος δεύτερον. Αὐτοτελῆ ἔργα εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ εἰς τὸ Πάθος. Κεφ. Α': Ὅμιλῖαι εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος Ἀλεξανδρινῶν Θεολόγων: Α'. Ἡ Ὅμιλία περὶ ψυχῆς καὶ σώματος καὶ περὶ Πάθους τοῦ Κυρίου καὶ τὸ Aditamentum αὐτῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας. Β'. Μεγάλου Ἀθανασίου Ὅμιλῖαι εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος. Κεφ. Β': Ὅμιλῖαι εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος Ἀρειανῶν συγγραφέων. Α'. Ἀστερίου σοφιστοῦ Ὅμιλῖαι εἰς τὸ Πάθος. Β' Εὐσεβίου Ἐμέσης Ὅμιλῖαι εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος. Κεφ. Γ': Ὅμιλῖαι εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Πάθος Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Πάραρτημα: Κείμενα. Μεταφράσεις (σ. 165-219). Ἐπίλογος. Βιβλιογραφία (σ. 221/28). Εὐρετήρια (σ. 229/45).

3. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταχωρισθῶσιν ἐνταῦθα αἱ παράγραφοι ἐκάστου κεφαλαίου, ἐξ ὧν διαπιστοῦται ἡ διερευνητικὴ ἱκανότης τοῦ σ. εἰς ἀναζήτησιν καὶ λύσιν τῶν τιθεμένων ἐν ἐκάστῃ διερευνωμένῃ Ὅμιλῃ προβλημάτων. Ἡ σύντομος ἄλλωστε Εἰσαγωγή τοῦ ἔργου, διαφωτιστικὴ ὡς πρὸς τὰ ἀναπτυσσόμενα θέματα καὶ ἐπεξηγηματικὴ τῶν πρὸς λύσιν τιθεμένων προβλημάτων, ἐμφαίνει ἕνα καὶ τὸ διεισδυτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν κριτικὴν ἱκανότητα τοῦ σ. εἰς τὰς ἐρεῦνας του. Σὺν ἐπὶ τούτοις, ὁ σ. ἀποδεικνύεται καὶ γνώστης παλαιογραφικῆς ἀναδιφήσεως, μετ' ἀξιολόγου φιλολογικο-κριτικῆς ἱκανότητος. Γλαφυρὰ διατύπωσις καὶ ἀκριβολογία εἶναι καὶ ταῦτα ἰδιαίτερα χαρίσματα τοῦ συγγραφέως.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Κυριακῆς Ε. Χριστοδούλου, 'Η συμβολὴ τῆς κλασσικῆς διανοήσεως, ἰδίᾳ τῆς Στοᾶς, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς 'Απολογητικῆς Διαλεκτικῆς τοῦ Pascal. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1974 (Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Παν/μιον Ἀθηνῶν. Φιλοσοφικὴ Σχολή. Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου), σσ. 349.

1. Δὲν εἴμεθα εἰθισμένοι εἰς συγγραφὰς φιλοσοφικὰς ὑπὸ γυναικῶν. Ἡ φιλόλογος Κυριακὴ Ε. Χριστοδούλου, ἀπέδειξε πόσον εὐπροσάρμοστος εἶναι ἡ τε διανοήσις καὶ μάλιστα ἡ εὐαίσθητος γυναικεῖα καρδία εἰς φιλοσοφικὰς ἐνασχολήσεις καὶ εἰς ἀναζητήσεις ἰδεῶν μεταφυσικῶν, μάλιστα συνακολουθῶν τῷ τε συναισθηματικῷ κόσμῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνδεομένων γνωσιολογικῶν ἐπὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ πεδίου διατυπώσεων. Θὰ ἠδυνάμεθα ἐν τῇ περιπτώσει αὐτῆς νὰ ὀμιλῶμεν περὶ «ἐκφρασητικῶν» ἀποκαλύψεων καὶ θείων ἀνατάσεων, ὅποτε ἡ θεία Χάρις, λέγομεν οἱ θεολογοῦντες, ἐπιφοιτᾷ τῷ εὐπροσδέκτῳ ἀνθρώπῳ, κατὰ τὴν οἰκειαν παρ' ἐκάστῳ πνευματικὴν καὶ μορφωτικὴν ἱκανότητα. Καὶ ὡς λέγει ὁ Δίδυμος ὁ τυφλός: «Οὐκ αὐτάρκης γὰρ ὄντως ἡ ἀνθρώπου σύνεσις εἰπεῖν τι περὶ τοῦ Θεοῦ, μὴ θείαν προσλαβοῦσα βοήθειάν τε καὶ δύνανμιν» ὡς πῶς καὶ Διαγόρας ὁ Μήλιος ἔφησεν· «Θεός, πρὸ παντὸς ἔργου βροτείου, νωμᾷ φρένα ὑπερτάταν· αὐτοδαῆς δὲ ἀρετᾷ βραχὺν οἶμον ἔρπειν» (Migne, P.G. 39, 784/5). Φωταγωγός λοιπὸν ἡ θεία Χάρις ὑπῆρξε καὶ διὰ τὸν μέγαν Πασκάλ, τὴν Ἀπολογητικὴν Διαλεκτικὴν τοῦ ὁποῦο ἡ συγγραφεύς, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν κλασσικὴν διανόησιν καὶ ἰδίᾳ τὴν τῆς Στοᾶς καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ μεγάλου Γάλλου φιλοσόφου, ἀνέλαβε νὰ διαπραγματευθῇ.

2. Ἡ πραγματεία ὑπεβλήθη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Τῇ εισηγήσει δὲ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας Εὐάγγ. Μουτσοπούλου, ἐνεκρίθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς τῇ 30ῇ Ν/βρίου 1973. Τὸ γεγονός ἀποδεικνύει καὶ τὴν ἐπιτυχῆ διαπραγματεύσει ὑπὸ τῆς συγγραφεύς. Διὰ τὴν Θεολογίαν καὶ τοὺς Θεολόγους γίνεται ἰδιαίτερος ἐμπόσδεκτος ἡ μελέτη, ἀκριβῶς ὡς διαπραγματευομένη θέμα κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρον τὴν Θεολογίαν. Μάλιστα, ἐφ' ὅσον ἡ μορφὴ τοῦ μεγάλου στοχαστοῦ καὶ φιλοσόφου Πασκάλ, ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἔσχε κατὰ τε τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἄχρι σήμερον ἀσκειῖ ἐπὶ τῆς Ἀπολογητικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πρὸς δικαίαν κρίσιν καὶ ἀξιολόγησιν τῆς πραγματείας θὰ ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὸν ἀναγνώστην νὰ μελετήσῃ καὶ μόνον τὸ κεφ. γ' τοῦ πρώτου μέρους: Χριστιανικὸς καὶ φιλοσοφικὸς ἀνθρωπισμός. Πρὸς πληρέστερον κατατοπισμὸν τοῦ ἀναγνώστου, παραθέτομεν τὸ διάγραμμα τῆς δομῆς τῆς ὅλης μελέτης. Μετὰ τὸν Πρόλογον καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν, ἀκολουθεῖ: Μέρους πρῶτον: Ὁ Πασκάλ καὶ ἡ ἐποχὴ του. Τμῆμα πρῶτον: Ὁ εὐρωπαϊκὸς ἰσ' αἰ. Κεφ. α'. Ἡ ἀναγέννησις τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Κεφ. β'. Ἀναγέννησις καὶ ἀνθρωπισμός. Κεφ. γ'. Χριστιανικὸς καὶ φιλοσοφικὸς ἀνθρωπισμός. Τμῆμα δεῦτερον: Αἱ σχέσεις τοῦ Πασκάλ πρὸς τὴν κλασσικὴν διανόησιν. Κεφ. α'. Παιδεία καὶ ἀνθρωπιστικὴ καλλιέργεια. Μέρους δευτέρου: Αἱ συνιστώσαι τῆς Πασκαλικῆς διαλεκτικῆς (τίνες;). Κεφ. α'. Λογοκρατία καὶ ἀντιλογοκρατία. Κεφ. β'. Ἀνθρωπισμὸς καὶ ἀντιανθρωπισμός. Κεφ. γ'. Ἡ Πασκαλικὴ ἀνθρωπολογία. Μέρους τρίτου: Τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως παρὰ Πασκάλ. Κεφ. α'. Σκεπτικισμὸς καὶ δογματισμός. Κεφ. β'. Ἡ καρδία καὶ τὸ γνωσιολογικὸν πρόβλημα. Μέρους τέταρτου: Τὸ ἠθικὸν πρόβλημα παρὰ Πασκάλ: Κεφ. α'. Ἡ κριτικὴ τῆς Στοᾶς. Κεφ. β'. Ἡ διαλεκτικὴ τῶν ἀντιθέτων. Κεφ. γ'. Ἡ σημασία τῆς ἠθικῆς κατὰ Πασκάλ. Συμπεράσματα. Σχεδιάγραμμα τῶν συνιστωσῶν (ψυχοπνευματικῶν ἰδιοτήτων, θὰ ἔπρεπε καθ' ἡμᾶς νὰ τεθῇ πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς φράσεως) τῆς πασκαλικῆς διαλεκτικῆς. Βιβλιογραφία.

3. Εἶναι ἀξία ἐπαίνου ἡ μελέτη. Ἡ συγγραφεὺς ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τῆς, διαπλευράσασα πολυσύνθετον ἐνημερωτικὴν βιβλιογραφίαν. Συγχρόνως ἀπέδειξεν ὅτι ἐμελέτησε καὶ κατενόησε τὸν μέγαν δραματιστὴν Πασκάλ. Νομίζω ὅτι ἡ ἀνά χεῖρας διατριβὴ θὰ ἐλύοι καὶ τοὺς Θεολόγους εἰς ἐγγυτέραν οἰκείωσιν πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀπολογητικὴν διαλεκτικὴν τοῦ Πασκάλ, τόσον ἐπίκαιρον διὰ τὴν σήμερον ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ τόσον ἐνδιαφέρουσαν ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως. Διὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας παγκόσμιον, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικὴν «ἐλευθεριοκρατίαν» τοῦ Τύπου καὶ τῆς Νεότητος, ἀξίζει νὰ μελετηθῇ τὸ ἀνά χεῖρας ἔργον μετὰ προσοχῆς πρὸς ἀντλησιν ἐπικαιρῶν διδαγμάτων ὑπὸ ὅσον πλείστων ἀναγνωστῶν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Schürmann H., Das Lukasevangelium, Μέρος Α'. Ὑπόμνημα εἰς I, 1-9,50 (Herders Theol. Komm. zum N.T. τόμ. III, 1), ἐκδ. οἴκος Herder, Freiburg-Basel-Wien 1969, σσ. V—XLVIII καὶ 1-591.

Διὰ τοῦ τόμου τούτου τοῦ γνωστοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἑξηγητικῆς τῆς Κ.Δ., ἐν Münster καὶ νῦν ἐν Erfurt, Heinz Schürmann ἐμφανίζεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν θεολογικῶν Ὑπομνημάτων εἰς τὴν Κ.Δ. τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Herder τὸ πρῶτον Ὑπόμνημα ἐπὶ τῶν Συνοπτικῶν.

Νέον σύγχρονον ἐπιστημονικὸν Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον εὐρίσκει ἐν τῷ παρόντι ἀσφαλῶς τὸ ἰδιαιτέρον διαφέρον, διότι ἐν τῇ γερμανογλώσσῃ περιοχῇ ἀπὸ μακροῦ δὲν ἐνεφανίσθη οὔτε παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις οὔτε καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς τοιοῦτον ἐκτενὲς ἔργον. Ἐπιθυμία ἐπιτακτικὴ κατέστη μία τοιαύτη ἐκδοσις, ἐπειδὴ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων ἠδυνήθη νὰ ἐπιτελέσῃ ἀσυνήθεις προόδους: Ἡ μορφοϊστορία διήνοιξε τελείως νέαν θεώρησιν τῶν εὐαγγελικῶν παραδόσεων· ἡ νεωτάτη μέθοδος τῆς ἱστορίας τῆς συντάξεως ἔφερεν εἰς φῶς τὸ ἐκάστοτε χαρακτηριστικὸν ἐκάστου τῶν Συνοπτικῶν. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὡς λέγει ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὁ Schürmann, «ὅσον εἶναι λίαν ἀληθές, ὅτι ἡ τῆς συντάξεως ἱστορικὴ μέθοδος τὸ πρῶτον ἀπέφερε κατὰ τρόπον πειστικὸν ἀποτέλεσμα εἰς τὰ ἔργα τοῦ Λουκᾶ, τόσον λίαν εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι αὕτη οὐδαμοῦ δύναται κάλλιον νὰ διαγνώσῃ τὰ ὅρια αὐτῆς παρὰ κατὰ τὴν ὑπομνημάτισιν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου» (σ. V).

Τὸ παρὸν ἔργον περιλαμβάνει τὸν πρόλογον (σσ. V/VI), ἐν ᾧ ἐκτίθεται ἡ δομὴ τοῦ Ὑπομνήματος καὶ ἡ μέθοδος, ἣν ἀκολουθεῖ ὁ ὑπομνηματιστής. Μετὰ τὰ περιεχόμενα σσ. VII-X, παρέχεται πλουσιωτάτη βιβλιογραφία σσ. XI-XXXVII, Πίναξ βραχυγραφιδῶν, I. Βιβλικῶν ἔργων καὶ II Ἑξωκανονικῶν: 1. Ἀποκρύφων, 2. Κουμράν, 3. Ἄλλων Ἰουδαϊκῶν, Ραββινικῶν, 4. Ἀποστολικῶν Πατέρων, Ἑκκλ. Πατέρων, Ἑκκλ. Συγγραφέων, Ἑκκλ. Διατάξεων κλπ., 5. Γνωστικῆς γραμματείας, III. Ἐκδόσεων, συλλογικῶν ἔργων, περιοδικῶν κλπ., IV. Ἄλλων βραχυγραφιδῶν. Μετὰ διαπραγματεύεται τὴν προϊστορίαν (Λκ. 1-2), τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν δημοσίαν διδασκαλίαν Του καὶ δρᾶσιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ μετὰ τοῦ «κηρύγματος ἐν τῷ ἔρει» (Λκ. 3-6), μέχρι καὶ τῶν Χριστολογικῶν ἀποκαλύψεων τοῦ 9ου κεφαλαίου. Τὰ εἰσαγωγικὰ προβλήματα, ὡς καὶ συνοπτικὴ θεολογικὴ ἀξιολόγησις τῆς ὑπομνηματίσεως θὰ ἀκολουθήσουν εἰς τὸν δευτέρον τόμον.

Ὁ H. Schürmann διὰ τοῦ Ὑπομνήματός του τούτου τοῦ λίαν εὐρυτάτου καὶ ἀναμοχλεύοντος τὰ προβλήματα καὶ παρέχοντος ἀφορμὴν πρὸς περαιτέρω περίσκεψιν ἀντιμετωπίζει συστηματικῶς τὰ ριζοσπαστικὰ πορίσματα τῆς νεωτάτης ἐποχῆς. Δι' ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν διαφορῶν θέσεων καὶ ἔρμηνειῶν ἐκπροσωπεῖ ἡμερον καὶ συμβιβαστικὴν ἄποψιν. Ἡ μεγάλῃ αὐτοῦ ἐπιστημονικὴ πολυμάθεια καὶ πολυμέρεια βοηθεῖ αὐτὸν πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς προθέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ ἔρμηνεία ἐν τῷ Ὑπομνήματι

τούτω ἔχει τὴν ἰδιορρυθμίαν αὐτῆς: κατανοεῖ τὰς ρήσεις τοῦ 3ου Εὐαγγελιστοῦ καὶ τῶν παραδόσεων αὐτοῦ συνεπῶς ὡς λόγον πρὸς τὴν ἐποχὴν του, ἐπιτρέπει ὁμῶς εἶτα νὰ καταστή ὁ λόγος οὗτος διαφανῆς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν μεταποστολικὴν Ἑκκλησίαν καὶ ἰδιαίτερώς εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Ὑπὸ τοιαύτην ὁμῶς ἐρμηνείαν ὑπερνικᾶται ἡ μονομερὴς ἀξιολόγησις τοῦ Λουκᾶ ἢ βασιζομένη ἐπὶ τοῦ Παύλου ἢ μίᾶς ὑπαρξιακῆς ἐρμηνευτικῆς.

ΚΩΝ. Β. ΚΑΛΑΙΝΙΚΟΣ

Byzantium and Bulgaria: A comparative study across the early medieval frontier. By Robert Browning. California: University of California Press, 1975, 232 pp. s. 14. 50.

This book is, to my knowledge, the first comparative study in English, of the institutions and way of life of the Byzantine empire and Bulgaria during the crucial ninth and tenth centuries.

The author tries to give a more or less complete picture of the political, social, cultural, religious and economic relations between Byzantium and Bulgaria in those centuries, and to see them through the eyes more of Bulgarian archaeologists rather than those of Byzantine historians and chroniclers.

His treatment, therefore, is determined largely by the availability of evidence. That is the reason also why many important topics are passed over in silence or only touched upon (pp. 52, 58, 68, 73, 74, 80, 83, 87, 94, 96, 113, 129, 132, 135, 140, 163).

The book is divided into eleven chapters. In an initial chapter, the origin of the Bulgarian state and the history of the Balkan peninsula from the fourth century A.D. to the middle of the ninth are examined, with special attention to ethnic changes and changing settlement patterns. This chapter does not really offer more substantial information than Besevliev, Obolensky, Zlatarski, Angelov and Leshev. In the following chapter an account is given of the course of Byzantine-Bulgarian political relations in the ninth and tenth centuries. In the subsequent chapters the differences between the two societies are examined under a series of headings: land and agriculture, industry and trade, cities, political organization, religion, culture, and everyday life. A brief final chapter takes up again some of the wide questions raised in the introduction, like the Bulgarian taxation, trade, industry, technology, the more profound social differences between Byzantium and Bulgaria, the day-to-day administration in Bulgaria, property law and rights, economic rigidity and Bulgarian nationality.

Source references have not generally been given for most of the events recounted in the narrative portions of the book.

However, more frequent reference is made both to the sources and secondary works in the comparative chapters, though here again no effort is made to quote all the evidence for everything that is said.

The book includes a chronological table, a bibliography arranged thematically and with interesting annotations, trying to provide a guide to the formidable literature on the subject rather than to list every book used or quoted. An index of names and subjects ends the book.

Professor Browning's book is a fascinating but rather uncritical discussion of the subject. The compilatory nature of his treatment is evident on first reading.

Either intentionally or unintentionally he does not use important recent bibliography, especially in the Byzantine political theory.

Furthermore, to speak of a centralized Bulgarian state as early as 680 (47) or 764 (127) is not accurate. Besides, we lack evidence to confirm the theory that the Proto-Bulgarian government (the Khan and his officers) approached departments of state. The administrative sub-divisions of the Bulgarian state before the ninth century cannot even be guessed at. The Proto-Bulgars were originally a pastoral people of the steppes, and their society was tribal. So, the attempt to present them as highly organized and having a centralized government is rather unhistorical and a failure. The Bulgarians had nothing to correspond to the Byzantine fleet and technology.

The tendency of the author, on the other hand, to underestimate the missionary activity of the Byzantine Church becomes too subjective (147, 169). The Byzantine mission to, and christianization of, Bulgaria did not aim at making Bulgaria «a Byzantine vassal state» or «the agent of the Byzantine government». To stress this too much is to distort and bias the evidence. Likewise, the author exaggerates the sense of Slavonic unity in the Proto-Bulgarian state and gives it 19th century overtones. Finally, his assertion that «the christianising of Russia and the drawing of that great country into the orbit of Mediterranean and European civilization was largely the work, either directly or through their writings, of men from Bulgaria», (198) cannot be corroborated by the evidence. And his final remark that «the growth of Bulgarian nationality, with its own peculiar profile, helped to end the Byzantine myth of oecumenicity» (198), reflects rather patriotic fanaticism than objective scholarship.

CONSTANTINE N. TSIRPANLIS

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α»

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜΩ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: † 'Ο Νικαίας Γεώργιος
† 'Ο Περιστερίου 'Αλέξανδρος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κων. Γ. Μπόνης, Καθηγητής Πανεπιστημίου 'Αθηνών, Μηθύμνης 47, 'Αθήναι 823. Τηλ. 849.194.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: 'Ιωάννης Μιχαήλ, 'Αναστασάκη 3, Ζωγράφου.